

Varga Betti

Kányádi az iskolában

Írásomban arra törekszem, hogy felvázoljam, milyen helyet kap Kányádi az alapidokumentumok, előírások alapján a magyarországi köznevelésben, és arra biztatnám a pedagógus kollégákat, hogy soha ne ériék be a hivatalos ajánlásokkal. Kányádi életműve nemcsak termékeny párbeszédbe hívható az irodalomoktatás számos pontján, hanem közérthetőségre, nyelvi egyszerűségeire törekvő lírája egyben a magyar és a világirodalomra, -történelemre érzékenyen reflektáló, allúziókban gazdag költészet is, így az értelmezés különböző szintjein is teljes élményt ad, lehetőséget kínál a differenciált munkára.

I. A kötelező és az ajánlott Kányádi

Írásomnak nem témája és nem célja a magyar nyelv és irodalom tantárgy tanítását szabályozó dokumentumok véleményezése, a bevezető célja pusztán felvázolni azt a szituációt, amelyben a pedagógusok (jelen esetben a magyartanárok) dolgoznak, hogy ebből a nézőpontból is láthassuk, mit is jelent egy-egy kortárs vagy ajánlott szerző beemelése a magyarórák keretébe.

A 2020. elején elkészült módosított Nemzeti alaptanterv¹ a korábbi szabályozásoknál jelentősen több, részletesebb tananyagot ír elő a magyar nyelv és irodalom tantárgy számára, miközben csökkenti a tantárgyi óraszámokat. A 2020/2021-es tanévtől, felmenő rendszerben bevezetett NAT a legtöbb szakmai kritikát éppen emiatt kapta, hiszen a tananyagbővítés és a tanóraszám-csökkentés együttes hatása vélhetően az lesz, hogy kevesebb idő marad több kötelező elemre, ezáltal a szaktanárok mozgásterre szűkül, nehezebb lesz megtalálni az időt a kortárs irodalomnak, vagy a törzsanyagot kiegészítő, azzal párbeszédbe hozható alkotóknak, műveknek, vagy az „egyszerűen csak” az olvasás örömeire választott szövegeknek.

A Nemzeti alaptanterv (NAT) alapján készülnek el a kerettantervek a köznevelés különböző szintjei számára, a törzsanyaghoz rendelt óraszámokkal, ajánlott anyaggal.² Az iskolák ezekből

1 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet, Magyar Közlöny, 17. szám, 2020. január 31. (Továbbiakban: NAT)

2 „Az óraszámok 80%-át a kerettantervben meghatározott törzsanyag tanítására kell fordítani. Ha a szaktanár úgy ítéli meg, hogy a törzsanyag elsajátításához tanulóinak az órakeret akár 100%-ára szüksége van, rendelkezhet ezekkel az órákkal. Ha elegendő a törzsanyag elsajátításához az órák 80%-a, akkor az órakeret fennmaradó 20%-át szabadon választott témák feldolgozására fordíthatja a szaktanár, melyek kiválasztásába bevonhatja a tanulóit. A választást segítő javaslatokat a részletesen szabályozott kötelező törzsanyag mellett szintén a kerettanterv tartalmazza. [...] A magyar nyelv és irodalom tantárgyak kötelező törzsanyagában csak lezárt, biztosan értékelhető életművek szerepelnek. Ezen felül, a választható órakeret terhére a tanár szabadon beilleszthet kortárs alkotókat, műveket a tananyagba.” (Uo., 301.)

a kerettantervekből készítik el helyi tantervüket, a szabad órakeretek, a mozgatható óraszámok saját pedagógiai programjukhoz igazításával, és ezek a helyi tantervek lesznek egy-egy pedagógus tanmenetének alapjai. Minél több a meghatározott, kötelezően előírt tananyag, annál kevesebb szabadon felhasználható óra kerül a kerettantervekbe, és mire a szaktanár tanmenetéhez érünk, tovább apad a számuk.

A rövid, vázlatos bevezető alapján talán érzékelhető, hogy nem csak a pedagógus döntése, olvasottsága, ízlése határozza meg, mit tanít az órán, és hogy milyen felelősséggel, tudatossággal kell előkészítenie egy-egy olyan anyagrész beemelését a diákokkal közös munkába, amely nem szerepel az alapidokumentumokban.

Amikor az előadásom elhangzott 2019 novemberében az „Ábécé-sorakozó” – Kányádi Sándor és az erdélyi gyermekirodalom fél évszázada című konferencián, a 2012-es NAT volt hatályos, amelyben Kányádi Sándor neve nem szerepelt. Jelentősége az új, 2020-ban kiadott Nemzeti alaptantervvel azonban megerősödött az irodalomoktatásban.³ Az ok teljesen prózai: a NAT-ban élő szerző nem szerepel, kizárólag lezárt életművekből válogatnak a tantervírók. A 2018-ban elhunyt költő a 2020-as NAT tananyagába már bekerülhetett. Pozícióját – kiemelt figyelmet kap azzal is, hogy a portrék közé került – részben az is indokolhatja, hogy a magyarországi és a határon túli magyar irodalmat a módosított alapidokumentum deklaráltan is egy egységnek tekinti.⁴

Ugyan Kányádi Sándor művei a 2012-es NAT-ban törzsanyagként vagy ajánlott irodalomként⁵ nem szerepelnek, az alsó tagozatra írt kerettantervekben (és az ezekre épülő tankönyvekben) mégis többet megtalálhatunk közülük. A közelmúlt és a kortárs gyerek- és ifjúsági irodalom jelentős szerepet kap (ott) a sokat vitatott tankönyvcsaládokban is. Kányádit pedig sok esetben úgy örököljük, mint a népdalokat, népmeséket. Weöreshöz, Nemes Nagy Ágneshez hasonlóan Kányádi is azok közé a 20. század második felében alkotó írók, költők sorába tartozik, akiknek verseit, sorait már születéstől hallják, ismétlik, kívülről tudják a diákok, és nem ritkán csak az iskolában tudatosul, hogy a kisgyerekkorból őrzött sorokat, rigmusokat egy nagy 20. századi költő írta. Kányádi közelsége a népköltészeti hagyományhoz, Petőfihez, Aranyhoz – a gyerekkor még ma is közösnek mondható nyelvéhez – könnyen járható utat épít a kisiskolások és az irodalom között.

Felső tagozatban és az érettségire készítő középiskolában, amikor a kronológia és a kánonok szerepe megnő, a NAT-ban nem szereplő szerzők művei háttérbe szorulnak: a 2012-es NAT-hoz készült kerettantervekben, tankönyvekben (és az utóbbiakhoz készített tanmenetjavaslatokban) Kányádi Sándorra legfeljebb 1-1 tanóra jut a 8. és a 12. évfolyamon. Ennek az egy tanórának a témája az egyik tanmenetjavaslat

3 Az új NAT-ot a 2020/2021-es tanévtől vezetik be felmenő rendszerben, vagyis az 1., 5. és a 9. évfolyam kivételével még a 2012-es szerint tanulnak a diákok. Most is érdemes megvizsgálni tehát, mit találunk a jelenlegi kerettantervekben és tankönyvekben – annál is inkább, mert Kányádi reflektáltabb olvasására jellemzően a 7-8. és a 11-12. évfolyamon kerül sor, vagyis ott, ahol az új Nat-ot először csak a 2022/2023-as tanévben követik majd.

4 „A Kárpát-medencei magyarság kultúrájának, nemzeti identitásának egyik legfontosabb alapja az anyanyelv és az ezen a nyelven megszólaló irodalma. [...] Egy kulturális hagyományhoz tartozunk, egy nemzet vagyunk. Ezért a magyar nyelv és irodalom tantárgyak a Kárpát-medencei magyarság irodalmát, szellemi örökségét egységesen és egységben kezelik.” (NAT, 300.)

5 „Törzsanyag: A témakörökben megadott művek a NAT-ban megfogalmazott tanulási eredmények elérését biztosítják. Ajánlott: A törzsanyagon felüli ajánlott témák, művek elősegítik a pedagógus választását a helyi sajátosságoknak, az osztály érdeklődésének megfelelően.” (Ld. Magyar nyelv és irodalom tantárgy kerettanterveinek bevezetőjében, https://www.oktatas.hu/koznevelas/kerettantervek/2020_nat)

ajánlása szerint „Kányádi Sándor lírai portréja – néhány versének közös feldolgozása révén”, benne „a *Sörény és koponya* című kötet históriás énekeinek szín- és formavilága; a székely költő hagyományörzése, prófétasága”.⁶ Egy másik tankönyvhöz készült javaslat⁷ nem is tett kísérletet a lehetetlenre, beírta azzal, hogy a 20. század második felének alkotói között Kányádi egy-egy versét ajánlotta olvasásra, a hozzá kapcsolódó feladatok is inkább az elmélyültebb reflexió nélküli versolvasásra, a megzenésített versek hallgatására buzdítottak. Az egyik legrészletesebbnek és legalaposabbnak tartott irodalomtankönyvben ennél is kevesebb jutott Kányádinak, a 12. évfolyamnak szánt tankönyv *Kisebbségben és emigrációban* című fejezetének *A romániai magyar irodalom része* egy szócikk erejéig foglalkozik Kányádival,⁸ a tankönyvhöz készült tanmenetjavaslatban nem találkozunk a verseivel.

Jelentős változást hozott és fog hozni tehát a 2020-as NAT azáltal, hogy Kányádi immár az alapidokumentum törzsanyagában és ajánlott tartalmában is szerepel. Az általános iskolák alsó tagozatán valószínűleg továbbra is gyakran kerülnek majd elő a versei, meséi.⁹ Az új NAT-hoz készült, alsó tagozatos kerettantervben az első két évfolyamon *A népmesék, műmesék* fejezet törzsanyagához kapcsolódó, kiegészítő (vagyis választható) tartalmak között négy műve is szerepel (*A néma tulipán, Mogyoró király meséje, A mindennapi kenyér, Mesemorzsa*). A versek törzsanyagába bekerült a *Ha a napnak* és a *Jön az ősz* című verse, a kiegészítő, választható művek között pedig további hatot soroltak fel (*Ballag már, Szarvasitató, Aki fázik, Betemetett a nagy hó, Szeptember, Fenyőmese*). A 3-4. évfolyamon a kötelező tartalmak között találjuk Kányáditól a *Valami készül*, a *Ballada* verseket, a kiegészítőknél pedig a *Kenyérmadár*, a *Farkasúzó furulya*, *Az elveszett követ*, a *Csukástó* és a *Sóhajtás* című műveket.

A felső tagozaton a magyar irodalom tananyag ugyan részben továbbra is koncentrikusan épül fel, de egyre hangsúlyosabbá válik a kronologikus szervezőelv, és megjelenik a tantárgyi célok között a nagy értékelésekre (a kompetenciamérésekre, a hat- és négyosztályos középiskolai felvételikre) való felkészítés is. Az iskolai kánon hagyományosan nagy életművei mellett kevés idő jut még a NAT-ban szereplő többi alkotóra is, ezt tapasztalhatjuk Kányádi esetében is. Az 5-6. évfolyam kerettantervében a törzsanyagba (vagyis az óraszám 80 százalékában) egyetlen Kányádi-vers került (*Nagyanyó-kenyér*), a „kötelezők” mellé ajánlott irodalom további két verset javasol feldolgozásra (*Befagyott a Nyárád, Hattyúdál*). A 7-8. évfolyam kerettantervi törzsanyagban két verset találunk (*Két nyárfa*, *Öreg iskola ünnepére*), melyek közül a *Két nyárfa* részletét kívülről is megtanulandó memoriterként is megjelölik, ajánlottként azonban már egy Kányádi-szöveg sem szerepel.

Lassan fogynak tehát a Kányádi-órák, mire a középfokú oktatás szintjeihez érkezünk.¹⁰ A hat- és négyosztályos, érettségire felkészítő középiskolák (a gimnáziumok és szakgimnáziumok)

6 *Tanmenetjavaslat – rugalmas*. Készítette: Szolnoki Tibor. Irodalom 12. újgenerációs tankönyvhöz, https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/FI-501021201_1

7 MOHÁCSY Károly, VASY Géza, *Színes Irodalom 12.*, Bp., Krónika Nova, 2017. tankönyvéhez.

8 PETHŐNÉ NAGY Csilla, *Irodalom 12. I-II*, https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/NT-16420_II

9 A 2020-as NAT-hoz a tankönyvek, tanmenetjavaslatok egyelőre csak a felmenő rendszerben bevezetett évfolyamokra készültek el. Mivel Kányádi jellemzően a 7-8. és a 11-12. évfolyamon várható tananyagként, így tankönyvi példát egyelőre nem lehet hozni, ezért az esszé az új NAT és az elkészült kerettantervek alapján tehet csak megállapításokat.

10 Az érettségire nem felkészítő középfokú szakképzésben az irodalom tananyaggal a „Kommunikáció – Magyar nyelv és irodalom (KOMA)” tantárgyon belül találkozunk, ennek a tantervi programja „elsősorban nem ismereteket

kerettanterveiben a Kányádi-portré¹¹ a 11-12. évfolyamok kerettanterveiben jelenik meg. Kötelező anyagként a *Fekete-piros*, a *Halottak napja Bécsben*, a *Sörény és koponya* részlete, a *Valaki jár a fák hegyén* (ez utóbbi memoriterként is) versek szerepelnek. Az ajánlottak között még megtaláljuk a *Dél keresztje alatt*, a *Csángó passió*, a *Hiúság*, a *Kuplé a vörös villamosról* verseket. Erre a súlyos, tömény anyagra a kerettanterv három tanórát javasol – vagyis optimális esetben ennyi jut rá az iskolában is. A kerettanterv ezzel a három tanórával bőkezűen bánik a Kányádi-portréval, összehasonlításként Juhász Gyula és Tóth Árpád ketten együtt kapnak szintén három órát, míg Weöres Sándor, Krúdy Gyula vagy Szabó Lőrinc portréjára két-két órát javasol.

II. Lopott Kányádi-idő

Az első rész kivonatos áttekintése talán érzékelteti, milyen szorítás nehezedik a magyartanárra, aki rendszeresen találkozik azzal a – nem feltétlen alaptalannal – kritikával, hogy kevés a kortárs irodalom az óráin, a friss szemlélet helyett kronologikusan, esetleg részben koncentrikusan építi fel a tanmenetét. A tananyag és a tananyagon kívüli irodalom egyensúlyát, szerencsésebb arányát elérni rendkívül tudatos építkezéssel lehetséges. Mint a fentiek alapján láthatjuk, nem áll a pedagógus rendelkezésére az optimális mennyiségű szabadon felhasználható órakeret. A gyakorlatban ez azt jelenti, ha a szaktanár úgy dönt, szeretne minden félévben egy-egy kortárs regényt vagy kötetet alaposabban is feldolgozni, arra időt kell „szereznie”: erőltetett menetben haladva le kell csípnie egy-egy tanórát a kötelező anyagrészekből, hogy nyerhessen legalább 4-5 tanórát egy szabadon választott könyvnek. Kányádi Sándor portréja a 2020/2021-es tanévtől 3 tanórát hivatalosan is kapott ugyan, azonban ha van rá lehetőség, nem érdemes beérni ennyivel. Írásom második részében néhány javaslatot teszek arra, hogyan, mikor, miért érdemes nyitni a „kortárs klasszikus”, Kányádi Sándor felé. A javaslatok a gimnáziumok, szakgimnáziumok magyaróráira vonatkoznak.

A tanár lényegében azt tanít, amit akar, az osztályteremben csak ő van és a diákok – gondolják sokan nem is alaptalanul. Ez annyiban mindenképpen igaz, hogy a tanár szelektál, kiemel, kreatív és alternatív megközelítéseket kínál, a választás szabadsága akkor is az övé, ha súlyosan nehezedik rá a tananyag és az idő szorítása. Az iskola világában minden olyan alkotói pálya, mű szerencsés helyzetben van, amely nem vált megmerevedett klasszikussá, „kötelezővé”, mert a diákok bátrabban

kínál, hanem a szemléletet alakítja, azt mutatja meg, hogyan érdemes tanulni, hogy lehet továbblépni, fogódzókhoz jutni.” A programban Kányádi Sándor javasolt alkotóként a 10. évfolyam egyik nyolc tanórás blokkjában szerepel, a *Műalkotások befogadása* című résznél, melyen belül különböző műnemű és műfajú irodalmi művekről folyik közös beszélgetés és elemzés tematikus bontásban, a javasolt szerzők – Ady Endre, József Attila, Áprily Lajos, Dsida Jenő, Tamási Áron, Márai Sándor, Szilágyi Domokos, Esterházy Péter, Kovács András Ferenc – között. (1. Közismereti kerettanterv a szakképző iskolák számára, https://www.oktatas.hu/koznevelas/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_szakkepzes/kozismereti_kerettanterv_szakkepzes)

- 11 Kányádi Sándor az új NAT-ban a portrék közé sorolódott, vagyis a diákoknak ismerniük kell a kerettantervben rögzített „néhány rövidebb (lírai, kisprózai) alkotását vagy hosszabb művéből választott részletet, valamint azok történeti, etikai, lélektani vagy társadalmi vonatkozását. Ezek ismerete alapján értelmezi a szerzők írásmódjának és világlátásának jellegzetességeit, érti a szerzők nemzetikulturális jelentőségét, valamint ismeri helyüket a magyar irodalom történetében: portrét készít róluk.” (NAT, 311.)

közelítenek hozzá, szabadabban értelmezik. Ez a felszabadultságérzés különösen értékes, termékeny akkor, amikor a szoborszerű kánon nagy műveit olvassuk.

Pethőné Nagy Csilla 12. tankönyvéhez készített tanmenetjavaslatának bevezetőjében, melyet még a 2012-es NAT-hoz készült tankönyvéhez írt, így fogalmaz:

A tanár joga és kötelessége, hogy az oktatáspolitikai dokumentumoknak – különösen a kimeneti, érettségi vizsgakövetelményeknek – megfelelően, illetve a tanulócsoporthoz ismereteit, képességeit, beállítódását, motivációját szem előtt tartva válogasson a taneszköz kínálta témákból, művekből, feladatokból. Mint ahogy az is, hogy a tankönyvben nem szereplő szövegekkel, témákkal foglalkozzon, vagy más feladatokat találjon ki egy-egy téma, mű feldolgozásakor a tanulás folyamatában.¹²

Bár megrendítő lehet a magyar nyelv és irodalom tantárgy esetében a 2020-as NAT-ban rögzített aránya a törzsanyagoknak és az ajánlott olvasmányoknak, az idézet megállapítás a pedagógia egyik legfontosabb alapelve, mely örökérvényű, szemben az időről időre átdolgozott alapküldetvények hatályával. A pedagógusnak tehát joga és kötelessége rezonálnia az osztály, csoport, az egyes diákok felkészültségére, tudására, fejlesztendő kompetenciáira, érdeklődésére. Az olvasóvá nevelés valamennyi iskolaszinten az átfogó célok között szerepel, nem lehet elég korán elkezdni, és sosincs késő támogatni.

Az idő szorítására már többször utaltam, emiatt nem is kizárólag további Kányádi-órákat javasolnék a kollégáknak, hanem Kányádi-perceket. Kányádi Sándor versfilozófiája, a költészetéről való gondolkodása segíthet együtt gondolkodni az irodalom, a költészet fogalmáról. Ehhez nem is szükséges feltétlenül hosszabb szövegeket, részleteket adni a diákoknak, Kányádi tömörségükben is sűrű poétikai megállapításai (pl. „a vers a nyelv szobra”, „vers az, amit mondani kell”, „a vers állandó hiányérzetünk ébrentartója”), a műfordításról való gondolkodása („a fordítás játék is, szép tornajáték”) termékeny kiindulópontjai lehetnek az ars poetica kérdések megvitatásának.¹³

Kányádi kötet szerkesztői tudatossága és a rendezőelv mögött kirajzolódó gondolkodásmódja nemcsak az irodalomtörténeti párhuzamok szempontjából érdekes (pl. Balassinál vagy Babitsnál), hanem a gyerek- és a felnőttvers nem létező esztétikai, poétikai különbségeire is felhívhatja a figyelmet. A *Sörény és koponya* vagy a *Valaki jár a fák hegyén* című kötetekbe szerkesztett gyerekversek, amelyeket „egyberostált” a felnőttversekkel, lehetőséget teremthetnek arra, hogy az irodalomórán a tanult elemzési szempontok mentén összevethessük a gyerek- és felnőttverseket, eljutva arra a megállapításra, hogy poétikailag valójában nem gyerek- és felnőtt, hanem jó és rossz versek vannak.

Magyartanárként is tapasztalom, hogy az iskolában általában azokból lesz népszerű költő, akiknek a ma is hiteles életműük mögött tragikus sors jutott. Petőfi, József Attila, Radnóti tanítása során a költővel való együttérzés erőteljesen járja át az értelmezést, a műértést, az órák egyik

12 https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/NT-16420_II

13 Az órákra való felkészüléshez, anyaggyűjtéshez, a Kányádi-költészet teljesebb képéhez ld. Kányádi Sándor életművét a Digitális Irodalmi Akadémián (<https://pim.hu/hu/dia/dia-tajjai/kanyadi-sandor#>), ahol Pécsi Györgyi kiváló monográfiája (PÉCSI Györgyi, *Kányádi Sándor*, Bp., Előretolt Helyőrség, 2019) is elérhető digitalizált formában, valamint ld. még *Tanulmányok Kányádi Sándorról*, szerk. MÁRKUS Béla, Debrecen, Kossuth Egyetemi, 2004. A műfordító Kányádihoz ajánlom „egyberostált” fordításainak kötetét és előszavát (KÁNYÁDI Sándor, *Csipkebokor az alkonyatban*, Bp., Magyar Könyvklub, 1999).

legizgalmasabb kihívása, hogy a költőtől visszajussunk az irodalmi szövegig. Kányádi Sándor hiteles költészete a 20. századi Közép-Európa nagy traumáinak árnyékában született – és bár vitatható szakmai szempontból, hogy a személyes sorssal, az empátiára építve keltsük fel az olvasói figyelmet az irodalmi alkotásra, néha be kell látnunk, hogy ez az út járható, és rálépve pedagógiai eredményeket is elérhetünk. Kányádi portréja több ponton rokonítható Radnótiéval: a legsötétebb történelmi évek ugyan alakították költészetét, a versek kitartanak a derű, a játékosság, az élet igenlése mellett is. (További költői magatartásbeli párhuzamosság figyelhető meg Arany és Kányádi között is: az 1849 utáni alkotói válságtapasztalat és az 1956 utáni költői hallgatás, vagy a két költő „őszikéinek”¹⁴ hasonlóságai is érdekes kiegészítései lehetnek a tananyagnak.)

Kányádi Sándor költészete a felvilágosodás és a romantika tanításakor is játékba hozható. Erős élményt jelenthet szembesülni azzal, hogy az anyanyelvőrészről, a nyelv megtartásáról, a nyelvpolitika húsbavágó kérdéseiről nemcsak két évszázada folytak sorsdöntő viták, hanem a mai diákok nagyszüleinek, szüleinek életében is, és ahogyan az irodalomtörténet nagy korszakaiban, úgy a közelmúltban is nyelvet adott a költészet a fenyegetettség érzésének, annak megtapasztalásának, ahogyan a történelem a közösség életébe, a személyes sorsokba beavatkozik. Kányádi a magyar irodalomtörténetben magatartásmintákat talált (pl. Szenci Molnár Albertben, Janus Pannoniusban, Weöresben), ezek a portréverseiben is kifejeződnek, például Kazinczy kufsteini raboskodásáról írja: „Nyelvébe, nem húsába vágott a lánc” (*Kufsteini Grádcok Éneke*).

A Kányádi-versekben erősek a közösséghez tartozás motívumai, a romantikus költőkkel szoros rokonságot mutat a Kányádi-lírában gyakran visszatérő, a közösséget szolgáló értelmiségi magatartás és a személyes erkölcsi felelősség problémái, kérdései. A Kányádi-líra versbeszélői a szabadság – mind a nemzeti, mind a kisebbségi, mind a személyes szabadság – elkötelezett hívei. Kányádi verseiben a szülőföld szeretete és a világban való otthonlét bonyolult összefonódása segítheti összekötni, megérteni, hogyan mutatható ki a romantika hatása a későbbi korok irodalmában, például Adynál. Vagy hogyan mutatható ki egy-egy motívum korokon átívelő vándorlása, például a herderi jóslatból kibomló nemzethalál víziója Kölcseynél, Vörösmartyánál, Babitsnál, Illyésnél – és magánál Kányádinál.

Minden tanárnak van egy személyesen is fontos célja, már-már küldetése, amit mindenképpen szeretne tudatosítani a tantárgy tanítása során. Számomra ilyen a hagyomány továbbélése, hogy megmutassam a diákoknak, hogy az irodalmi alkotások hogyan hatnak egymásra korszak-, stílus- és országhatárokon is átnyúlva. Kányádi költészete szép tükrözése ennek. Talán nem vagyok egyedül azzal a tapasztalattal, hogy a tananyag fejezetei – a tankönyvek, a tanmenetek, a szaktanárok minden igyekezete ellenére – nem ritkán markánsan elkülönülő és lezárt, folytatás nélküli irodalmi fejezetekként rögzülnek, mintha Zrínyi és a *Szigeti veszedelem* a tengerfenékről felhozott foszladozó könyv volna, mintha Petőfi csak a március 15-ét jelentené. Amikor a 11. évfolyam végén és a 12. évfolyamon a diákokra szakad a közeledő érettségi nyomása és vele a tananyaggal való haladás kényszere, a tételekben való gondolkodás egyre makacsabb lesz. Kányádi Sándor lírája a 19. században gyökerezik, úgy viszi tovább a népköltészet, Petőfi, Arany örökségét, hogy az nemcsak, hogy nem hat anakronisztikusnak a 20. század közepén, az olvasótól távolodó modern líra korában, hanem érvényesen, hitelesen szólaltatja meg ezt az örökséget. Segíthet tágítani az érettségi tételek horizontjait, izgalmas összevetésekre ad lehetőséget, például, hogyan él tovább a 19. századi lírahagyomány

14 Vö. KÁNYÁDI Sándor, *Felemás őszi versek* (Pécs, Jelenkor, 2002) című kötet.

a késő modernségben és után? Lehet-e érvényes a próféta szerep Ady után is? Hogyan építi be a nyelvbe a népiességet a romantikus líra, hogyan a Nyugat „második nemzedéke”, József Attila, és hogyan a század második felének költője, Kányádi Sándor? A történelem beavatkozása az egyéni sorsba, az önkényuralmi rendszerek hatása az irodalomra szintén olyan nagy, korokon átívelő témák, amelyeknek a Kányádi-líra egy, a jelenhez közelebbi, mégis lezárt pontja lehet.

A kerettantervekben szereplő nagyversek mellé említek néhány olyan verspéldát, amelyek a 20. század közepének alapélményeihez kapcsolhatók, és amelyeket érdemes közösen olvasni a diákokkal.

A *Részeges Agamemnón* (1966) a trójai háború történetének 20. századi mítosztalanított változata, kizökkentő ugrásokkal a jelen és a múlt között. Jelentéssel elhallgatásokkal, egy-egy mitológikus elembe, motívumba sűrített jelentésgazdagságával, allúzióival a háború után a traumának kiszolgáltatott ember esendőségét jeleníti meg szuggesztív erővel. A képek erejének érzékeltetéséhez, a tárgyias költészet tanításakor a 12. évfolyamon Kányádi egyik legfontosabb versét, a *Függőleges lovakat* (1968) is érdemes megmutatni. A rövid, intenzív versben a fájdalmas és megalázott pózba kényszerített ló tárgyilagos leírása után éles nézőpontváltás, a ló motívum váratlan kitágítása következik, a zárlatban fókuszpontjába hirtelen az ember kerül.

A diktatúrák, elnyomó rendszerek hatása a közösségre és az egyénre a Kányádi-líra vissza-visszatérő motívuma, elementáris élmény a *Pantomim* (1964) és *A ház előtt egész éjszaka* (1977) című versek olvasása. A költő közérthető stílusa, egyszerűségében pontos nyelve kiemeli a Ceaușescu-diktatúra alapélményét: az élet mindennapi velejárója a félelem.

Kányádi egyik legfontosabb verse, a létfilozófiai *Fától fáig* (1968). A vershelyzet konkrét: az elszökött lovait kereső kisló egyre mélyebbre jut a sötétedő erdőbe. A versbeszéd a kisló belső monológja, félelme a konkrétól egyre elvontabb dolgok felé irányul, a valós képek közé látomásos elemek vegyülnek, az erősödő szorongást a képek, allúziók, intertextuális utalások sűrűsödése, a vers fokozódó ritmusa is visszaadja. A *Fától fáig* vers kifejezetten alkalmas differenciált csoportmunkára: a nyelvi egyszerűsége, a látványtól a látomás felé való elmozdulás és az összetett utalásrendszer miatt a különböző érdeklődésű, felkészültségű csoportok az értelmezés más-más szintjére juthatnak, miközben a vers ereje teljes marad.

Termékeny lehet az összehasonlítás is a törzsanyag, ajánlott irodalom és a Kányádi-versek között. Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* (1950–51) versére adott válaszként is olvasható Kányádi *Könyvjelzője* (1984). Az Illyés-versben a megfélemlített Magyarország képei sorakoznak, az integritás minden szintjét érő brutális támadás mellett a mindvégig/rendületlenül-magatartás lehetetlenné válik. Kányádi válaszverse egyes szám második személyben szólítja meg önmagát/olvasóját, ironikus hangvétele az elnyomás, a rettegésben tartás miatt a megalázottság érzését erősíti fel, a záró kép a megrendített egyén, az integritás teljes lebontása. Az illyési egyetlen nagy mondat és a kányádi központozás nélküli forma is felelnek egymásra, mintha a *Könyvjelző* már az elejét-végét sem tudná elkülöníteni a zsarnokságnak, kényelmetlenül idézi fel az idő körkörösségét. (A közös élményhez tehet hozzá az is, ha meghallgatjuk az elemzéshez az Illyés-verset Sinkovits Imre, a Kányádi-verset pedig a költő saját előadásában.)

Emelt szintű csoportnak adható ki Kányádi két – a 2020-as NAT törzsanyagában is megtalálható – nagyversének, a *Halottak napja Bécsben* (1976) és a *Sörény és koponya* (1975–2002) összevetése, együttolvása. Mindkét vers montázstechnikát használ, a herderi jóslat jelenig ható fenyegetése, a nemzet (nemzetiség) megmaradásának kérdései tolnak fel. A versek szembenézésük, számvetések,

ám míg a korábbi versben az európai és a magyar történelem, identitás az öntudatosság, a remény forrásai, addig a későbbiben ezek az illúzióvesztés felé löknek, és a versbeszélő a(z erkölcsi) rend helyreállítását az ember utáni világban látja. (Érdeemes akár 11. évfolyamon vagy a tételkidolgozás során Vörösmarty után adni a feladatot, a *Sörény és koponya* számos ponton idézi fel a kései Vörösmarty-lírát.)

Hosszan lehetne folytatni a Kányádi-líra és az irodalomórák törzsanyagának, ajánlott szövegeinek párbeszédbe lépését, a nyilvánvaló költői reflexiók (pl. Ady Endre: *Krónikás ének 1918-ból* és Kányádi: *Krónikás ének* (1988)) mellett a Petőfi- és Arany-örökséget nyíltan vagy finom utalásokban vállaló versekig, Kányádi lenyűgöző jártasságát a magyar és világirodalomban, a műveltségéből, nyitottságából fakadó szerteágazó utalás- és jelentésrendszert a költészetében. Írásommal mindössze villanásokat tudtam megmutatni abból a gazdagságból, ami a Kányádi-életművet jellemzi.

Az esszé a Fiatal Írók Szövetsége „Ábécé-sorakozó” – Kányádi Sándor és az erdélyi gyermekirodalom fél évszázada című konferenciáján (2019. november 18–19.) elhangzott előadás szerkesztett változata.

